

PUBLIC EDUCATIONAL ACTIVITIES OF CURRENTLY PROTECTED NATURAL AREAS IN FORMING ECOLOGICAL CULTURE OF THE POPULATION

Atamanova A.

1st-year Master's student in Ecology, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Oskemen, Kazakhstan.

Tsyganov A.

Candidate of Biological Sciences, Professor, Director of the "Educational-Research EcobioCenter" State Municipal Public Enterprise, Education Department of Ust-Kamenogorsk, East Kazakhstan Regional Education Administration

Izbakiev A.

2nd-year Master's student in Ecology, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Oskemen, Kazakhstan.

Begeev A.

2nd-year Master's student in Ecology, Sarsen Amanzholov East Kazakhstan University, Oskemen, Kazakhstan.

ХАЛЫҚТЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘДЕНИЕТІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ҚАЗІРГІ ЕРЕКШЕ ҚОРҒАЛАТЫН ТАБИҒИ АУМАҚТАРДЫ ҚОҒАМДЫҚ АҒARTU ЖҰМЫСТАРЫ

Атаманова А. Е.

Экология мамандығының 1 курс магистрі, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қаласы, Қазақстан

Цыганов А.П.

Биология ғылымдарының кандидаты, профессор, ШҚО білім басқармасы Өскемен қаласы бойынша білім бөлімінің «Оқу-зерттеу эковиоорталығы» КМҚК директоры

Избакиев А.М.

Экология мамандығының 2 курс магистрі, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қаласы, Қазақстан

Бегеев А.Ж.

Экология мамандығының 2 курс магистрі, Сәрсен Аманжолов атындағы Шығыс Қазақстан университеті, Өскемен қаласы, Қазақстан
<https://doi.org/10.5281/zenodo.15102654>

Abstract

This article focuses on the role of protected natural areas (PNA) in forming the ecological culture of the population. Nowadays, environmental issues have taken on a global scale, and the need for a responsible attitude towards nature has grown significantly. PNAs play an important role in enhancing the ecological culture of the population through educational activities.

The study examines the effectiveness of environmental education programs and activities. Based on data obtained using surveys, interviews, and observation methods, the current state of environmental education efforts in PNAs is analyzed.

Additionally, the article identifies factors influencing the success of environmental education initiatives and provides recommendations for PNAs. It proposes ways to develop ecological culture through the use of new technologies and innovative approaches.

Аңдатпа

Бұл мақала халықтың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың (ЕҚТА) рөлін зерттеуге арналған. Қазіргі таңда экологиялық мәселелер жаһандық сипатқа ие болып, адамдардың табиғатқа жауапты қатынасының қажеттілігі артып келеді. ЕҚТА-лар экологиялық ағарту жұмыстарын жүргізу арқылы халықтың экологиялық мәдениетін арттыруда маңызды рөл атқарады.

Зерттеуде экологиялық ағарту бағдарламалары мен іс-шараларының тиімділігі қарастырылады. Сауалнама, сұхбат және бақылау әдістерін қолдану арқылы алынған мәліметтер негізінде ЕҚТА-лардың экологиялық ағарту жұмыстарының қазіргі жағдайы талданады.

Сонымен қатар, мақалада экологиялық ағарту жұмыстарының табыстылығына әсер ететін факторлар анықталып, ЕҚТА-лар үшін ұсыныстар беріледі. Жаңа технологиялар мен инновациялық тәсілдерді пайдалану арқылы экологиялық мәдениетті қалыптастырудың жолдары ұсынылады.

Keywords: environmental education activities, protected natural areas, natural resources, ecological culture.

Кілт сөздер: экологиялық ағарту жұмыстары, ерекше қорғалатын табиғи аумақтар, табиғат ресурстары, экологиялық мәдениет.

Ағартушылық қызмет қоғамда болып жатқан кез келген өзгерістерге барынша икемді әрі сезімтал. Әрине, ағартушылық қоғам сұранысына белсенді жауап береді, бірақ ол сонымен бірге қоғамды қалыптастырушы және қоғамды дамыту бағытын белгілейтін фактор болып табылады.

Экологиялық ағартушылық, барынша өткір және өзекті болғанымен, бүгінде ең тұрақсыз, әлсіз және көптеген сыртқы факторларға тәуелді болып табылады. Соңғы бірнеше жылда еліміздің азаматтарының және, атап айтқанда, жастардың осы тақырыпқа деген қызығушылығы сөзсіз артып келеді, бұл қызығушылық ақпараттық тұрғыдан да, белсенділік тұрғыдан да байқалады.

«Экологиялық ағарту» ұғымы ғылыми-педагогикалық әдебиеттерде белсенді түрде қолданылады. А. А. Нестерова мен М. И. Макаров өз зерттеулерінде бұл ұғымды балалар мен жастардың экологиялық мәдениетін олардың білімдік-ақпараттық, іс-әрекет-технологиялық және этика-психологиялық компоненттерінің бірлігінде қалыптастыруға бағытталған шаралар мен іс-шаралар жүйесі ретінде анықтайды. Бұлар билік органдары, білім беру және мәдениет мекемелері, бұқаралық ақпарат құралдары, коммерциялық емес ұйымдар және қоғамдық қозғалыстар арқылы жүзеге асырылады.[1]

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың қызметін қолдауға жергілікті халықты тарту қажеттілігі 1992 жылы Каракаста өткен IV Әлемдік Қорықтар Конгресінде атап өтілгендей, әлемдегі барлық ерекше қорғалатын табиғи аумақтар үшін ең маңызды міндеттердің бірі болып табылады. Соңғы жылдары мамандарға қорықтар мен ұлттық парктер қоғамның табиғатты сақтау мәселелеріне, түрлік әртүрлілікті қорғауға, сирек және бағалы өсімдіктер мен жануарлар түрлерін сақтауға деген көзқарасын шынайы түрде өзгерте алатын маңызды рөл атқаратыны анық бола бастады.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың экологиялық-ағартушылық әлеуеті өте үлкен. Біріншіден, ең құнды табиғи аумақтарды қорғай отырып, қорықтар мен ұлттық парктер адамдарға сақталатын табиғаттың сұлулығы мен байлығын сауатты түрде көрсете алады, сондай-ақ қоршаған жергілікті халықты, ең алдымен мектеп оқушыларын, тікелей табиғатты қорғау қызметіне тартуға мүмкіндік береді. Екіншіден, қорықтар мен ұлттық парктердің құрамында биология, экология, орман шаруашылығы саласындағы білікті мамандар жұмыс істейді. Жылдар бойы жекелеген түрлердің экологиясын зерттеу, табиғи экожүйелердегі өзгерістерді қадағалау, бұл процестерді адамдар жиі түпкілікті бүлдірген немесе игерген ортада орын алған жағдайлармен салыстыру арқылы жабайы табиғатты, биологиялық әртүрліліктің барлығын сақтау және табиғат қорғау шараларының қажеттілігін халыққа анық көрсетуге болады. Үшіншіден, қорықтар мен ұлттық парктерде экологиялық ағартушылықты жүзеге асыру үшін материалдық база бар немесе құрылуда: табиғат мұражайлары, келушілер орталықтары, экологиялық соқпақтар, ашық аспан астындағы экспозициялар және т.б. (1)Каждый заповедник и национальный парк разрабатывает свою стратегию ведения эколо-го-просветительской работы, опираясь как на собственный эколого-образовательный потенциал, так и на реальные возможности региона, в котором он расположен. Под образовательным потенциалом (ОП) заповедника

или национального парка понимается совокупность природных, культурно-исторических и социально-экономических ресурсов для экологического образования и просвещения населения. Образовательный потенциал с педагогической точки зрения можно рассматривать в единстве обучающего, воспитательного и развивающего компонентов.

Көптеген қорғалатын аумақтардың тәжірибесі көрсеткендей, ересек халықпен жүргізілетін экологиялық-ағартушылық жұмыс әрдайым дүниетаным мен мінез-құлық стереотиптерінің өзгеруіне әкелмейді. Ересек адам – белгілі бір өмірлік басымдықтары мен әлеуметтік мәртебесі қалыптасқан тұлға. Ересек адамның санасында экологиялық мәселелер көбінесе соңғы орындардың бірін алады, ал негізгі өмірлік басымдықтар денсаулық, отбасы, отбасылық материалдық әл-ауқат, балаларға және олардың болашағына қамқорлық болып табылады. [2]

Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың тапсырмасы бойынша Үкімет «Таза Қазақстан» экологиялық мәдениетті дамыту тұжырымдамасын 2024–2029 жылдарға бекітті. Тиісті қаулыға Премьер-Министр Олжас Бектенов қол қойды.

«Таза Қазақстан» тұжырымдамасы экологиялық мәдениетті дамытуға арналған түрлі әдістер мен тәсілдерді қамтитын кешенді тәсілді көздейді. Негізгі бағыттар экологиялық ойлау, жауапты мінез-құлық (оның ішінде оны ынталандыру шаралары), экологиялық білім беру және ақпараттандыруды қамтиды.

Тұжырымдаманы жүзеге асыру азаматтардың экология туралы хабардарлығын арттыруға, экологиялық дағдыларды қалыптастыруға және халықтың экологиялық бастамаларға қатысуын жандандыруға мүмкіндік береді.

Нысаналы көрсеткіштерге сәйкес, 2029 жылға қарай коммуналдық қалдықтарды қайта өңдеу деңгейін 25%-дан 38%-ға дейін, ал экологиялық тәрбиені нығайту бойынша іс-шараларға тартылған оқушылар үлесін 15%-дан 40%-ға дейін ұлғайту жоспарлануда. Сондай-ақ, азаматтардың экологиялық өмір сапасына қанағаттану көрсеткіші 55,8%-дан 64,7%-ға дейін артуы күтіледі. [3]

Экотуристік маршруттардағы келушілердің экологиялық ағартушылық және білім беру қызметі экологиялық білімді тарату (насихаттау), келушілерді қоршаған ортаның жай-күйі, табиғи ресурстарды пайдалану, экологиялық заңнама туралы ақпараттандыру, сондай-ақ оларды табиғатқа ұқыпты қарауға тәрбиелеуден тұрады. [4]

Биоәртүрлілікті сақтау – бұл этика-философиялық, әлеуметтік-экономикалық және құқықтық аспектілері бар күрделі мәселе; оны шешу бүкіл әлемдік қауымдастықтағы мәдениет пен ағартушылықтың даму деңгейіне көп жағдайда тәуелді.

XXI ғасырдың басында Ақмола, Шығыс Қазақстан, Алматы және Оңтүстік Қазақстан облыстарында 4 мемлекеттік ұлттық табиғи парк (МҰТП) және 1 мемлекеттік табиғи қорық құрылды. Сонымен қатар, қолданыстағы мемлекеттік табиғи қорықтардың аумақтары

кеңейтілді. Қорықтар Қазақстан аумағында мекендейтін сүтқоректілердің жалпы санының 78%-ын құрайтын 140 түрді бақылау және қорғау жұмыстарын жүргізеді. МҰТП негізгі міндеттері табиғи кешендерді қорғау және сақтау, ғылыми және білім беру іс-шараларын өткізу, сондай-ақ рекреациялық қызмет болып табылады. [5]

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың экологиялық-ағартушылық қызметінің тиімділігінің көрсеткіштерінің бірі - бұл туған өлкенің табиғаты мен ерекше қорғалатын аумақтардың бірегей құндылығы туралы білім мен түсініктерді кеңейту, жергілікті экологиялық мәселелер және оларды шешу жолдары туралы хабардарлықты арттыру, қорық ісі идеяларын халықтың кең ауқымы арасында қолдау, жергілікті тұрғындардың экологиялық мәселелерді шешуге және табиғатты қорғау қызметін қолдауға қызығушылығы мен дайындығын қамтамасыз ету болып табылады. [6]

Ұсынымдар:

Саяси емес бағыттағы балалар қозғалысын құру, ең алдымен мектеп оқушыларын қорықтар мен ұлттық парктер бастамасымен тірі табиғатты, ұлттық табиғи мұраны сақтау идеясы аясында біріктіру – бұл қорғалатын аумақтар үшін өз болашағын қамтамасыз етіп, табиғатты қорғау ісінде одақтастар тәрбиелеу мүмкіндігі. [7]

Келушілерге экологиялық ағартушылықты келесі жерлерде ұйымдастыруға болады: визит-орталықтар, табиғат мұражайлары, өлкетану мұражайлары, экотехнологиялық шаруашылықтар және ерекше қорғалатын табиғи аумақтардың (ЕҚТА) жанында орналасқан басқа да нысандар. Бұл жерлерде келушілерге ЕҚТА туралы, алдағы экотуристік маршрут туралы алдын ала ақпарат беріледі, жарнамалық-ақпараттық баспа және/немесе компьютерлік өнімдер таратылады. Келушілерге экологиялық ағартушылық жүргізу барысында аралық ресурстар қолданылады. Экомаршрут бойында білікті натуралист-гидтер міндетті түрде танымдық әңгімелер, дәрістер, тақырыптық квесттер, шеберлік сабақтар, экологиялық-ағартушылық және басқа да іс-шаралар өткізеді.

Экотуристік маршрут бойына ақпараттық стендтер, оның ішінде маршруттың мінез-құлық ережелері, мүсіндер, шағын саябақтар, құстар мен жануарларға арналған қоректендіру алаңдары орналастырылады. Бұл адамның табиғатпен біртұтас болуын қамтамасыз етеді, сондай-ақ табиғат әуесқойларына құстар мен жануарлармен жақынырақ танысуға мүмкіндік береді. Экосоқпақтар мен маршруттар ұзақ демалыс және фотосессиялар үшін арнайы алаңдармен жабдықталады. Жақын маңда түрлі шөптерден жасалған хош иісті бөліктер ұйымдастырылады, олар келушілерді жағымды хош иістерімен қызықтырады. Мұндай соқпақтар мен

маршруттарды ұйымдастыру табиғи ортада ақпаратты және мінез-құлық нормаларын еркін меңгеруге бағытталған. Білімді меңгеру маршрут бойымен қозғалыс кезінде демалыс пен танымның органикалық үйлесімі нәтижесінде жүзеге асады. [4]

Экологиялық білім тек білім беріп қана қоймай, дүниетанымды қалыптастырып, табиғатты қорғау мен табиғатты ұтымды пайдалану мүддесінде өз әлеуметтік ортасына әсер ете алатын «экологиялық таза» және әлеуметтік белсенді тұлғаны, белсенді азаматтық ұстанымы бар тұлғаны қалыптастыруға ықпал етуі тиіс.

Ерекше қорғалатын табиғи аумақтар халықтың экологиялық мәдениетін қалыптастыруда негізгі рөл атқарады, өйткені олар табиғатты қорғау және білім беру функцияларын үйлестіреді. Білім беру мекемелері мен бұқаралық ақпарат құралдарымен ынтымақтастықты күшейту, сондай-ақ заманауи технологияларды пайдалану олардың тиімділігін айтарлықтай арттыра алады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Манченко, Е. В. Формирование экологической культуры посредством экологического просвещения / Е. В. Манченко, Ю. В. Цыплухина // Качество и жизнь. – 2020. – № 1(21). – С. 84-86.
2. Мех Ля Викторовна. "Использование образовательного потенциала особо охраняемых природных территорий при формировании экологической культуры школьников" Человек и образование, no. 3, 2010, pp. 56-60.
3. Экологическое просвещение в заповедниках: возможности, некоторые результаты и задачи. Н.Р. Данилина, директор Эколого-просветительского Центра «Заповедники»
4. <https://primeminister.kz/ru/news/pravitelstvo-utverdilo-kontseptsiyu-taza-kazakstan-po-razvitiyu-ekologicheskoy-kultury-na-2024-2029-gody-29295>
5. Волкова, О. Н. Экологический туризм как интегративный компонент экологического просвещения населения / О. Н. Волкова // Экосистемы. – 2021. – № 27. – С. 139-145.
6. Данченко А.М., and Кабанова С.А.. "Особо охраняемые природные территории республики казахстан и проблемы сохранения биоразнообразия" Хвойные бореальной зоны, vol. 24, no. 2-3, 2007, pp. 179-182.
7. Мех Н.В.. "Особо охраняемые природные территории, как ресурс экологического образования" Самарская Лука: проблемы региональной и глобальной экологии, vol. 18, no. 2, 2009, pp. 221-227.
8. Манченко, Е. В. Формирование экологической культуры посредством экологического просвещения / Е. В. Манченко, Ю. В. Цыплухина // Качество и жизнь. – 2020. – № 1(21). – С. 84-86.